
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2015 (год. XXIV), ISSN 2367-8585

ПРИНОС КЪМ ИЗСЛЕДВАНИЯТА НА ДВЕ ВЪЗРОЖДЕНСКИ СЕЛИЩА

A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF TWO BULGARIAN REVIVAL VILLAGES

***Даринка Караджова, Сливен и Елена през Възраждането.
Принос към изследванията. Изд. БОЛИД-ИНС, София, 2014.***

Пред нас е книга, чиято стойност се определя както от изследването върху книжовните и житейските прояви на трима известни с различна слава и дела възрожденци от края на XVIII и първата половина на XIX в., така и от представените в набор и факсимиле труднодостъпни и разпилени в различни държави ръкописи от това време. Книгата се състои от три самостоятелни дяла, като първият се обляга на следващите два, а констатациите в него се изграждат най-вече върху новооткрит изворов материал. Уточненията на биографични факти за тримата „герои“ на книгата и на обществени събития, свързани с местата, където те пребивават, стават възможни благодарение на издирените, атрибутирани и разчетени от Даринка Караджова ръкописи, писма и приписки, съхранявани в книгохранилища в София, Прага, Москва и в Хилендарския манастир на Атон.

Даринка Караджова е учен с дългогодишен палеографски и кодиколожки опит при работа с български ръкописи от Средновековието и особено от XVIII и XIX в. – работа, свързана с разчитане на текстове и с идентифициране на почерци на личности от Възраждането. Нейната книга „Котленският книжовен център през XVIII век“ (Пловдив, 1994) разкрива уменията ѝ да борави с ръкописното ни наследство и да извлича информация за събитията в едно все по-

отдалечаващо се и трудно за разбиране време. Тези нейни качества разкрива и новата ѝ книга „Сливен и Елена през Възраждането. Принос към изследванията“.

Същността на труда е вложена в подзаглавието. Това действително е принос към иначе сравнително добре познатата, богата на книжовни и обществени прояви история на Сливен и Елена. В него са включени сведения от 8 ръкописа и ръкописни фрагменти, от 60 писма и други документи и от няколко приписки в различни старопечатни книги, както и в Банишкото евангелие от XIII в. По-голямата част от тях принадлежат на перото на Йосиф Хилендарски, свързан досега единствено с „Беседа за ползата от четенето“. В новата си книга Д. Караджова публикува и факсимилно новооткритите писма и ръкописи, които очертават много по-пълно образа на един от ранните ни възрожденски книжовници. Сред атрибутираните, разчетени и коментирани ръкописи са и важни фрагменти, осветляващи „обществената дейност, гражданските позиции и книжовните интереси“ на еленските чорбаджии Хаджи Йордан Брадата и Хаджи Йордан Кисъов.

Първата част на книгата представя обобщение на информацията, съдържаща се в документите, свързани с тримата обитатели на ранното българско възрожденско време. Те са личности, несъизмерими както с позицията, така и с ролите си в книжовните, обществените и политическите прояви, а новоогласените писмени следи доуплътняват и доуточняват техни жестове. Този първи дял е разделен на две глави, посветени на Йосиф Хилендарски като атонския таксидиот в Сливен и Елена и на двамата съдбовно свързани с Велчовата завера от 1835 г. еленчани. В заключителните думи към първа глава авторката обобщава: „Предоставените нови исторически данни, епистографски материали и книжовна продукция (...) разширяват и обогатяват представата за обществения и духовно-просветния живот на населението в Сливенско и Еленско, разкриват непознати страни в биографията на известни исторически личности (...), интерпретирани непълно или пък неточно поради липса на достатъчно исторически факти досега“ (с. 128).

В първа глава са обособени няколко тематични кръга, обединени от личността на Йосиф Хилендарски и свързани с неговите

служения като таксидиот в Сливен и Елена. Писмата, които лягат в основата на разказа, изграждат образа на йеромонаха, искрено ангажиран със съдбата на своите пасоми, но и битието на хората от тези краища. Особено любопитна е съпоставката между две отдавна записани от фолклористите и ползвани от краеведите народни песни от Сливен и документалните вести, съдържащи се в две писма на хилендарския духовник. Новооткритите писма от Хилендарската колекция позволяват хронологическото уточняване на събития, провокирали раждането на песните, а песните проясняват споделеното в писмата.

Въз основа на приписка върху руска старопечатна книга от сбирката на Хилендарския манастир Д. Караджова внася и важни уточнения в биографията на Йосиф Хилендарски. Вече със сигурност може да се твърди, че – както пише самият той – е „родом софиялия“ (с. 34). Приписката е известна от 1925 г., но заслугата на Д. Караджова е в идентифицирането на почерка на нейния автор с този на хилендарския таксидиот. Съпоставката между приписката и писмо от 1805 г. пък конкретизира въпроса за източнобългарските особености на езика му. Тези особености, както и споменаването на Жеравна в началото на „Беседа за ползата от четенето“ внасят сериозни колебания при уточняване на селището, от което книжовникът произхожда – колебания намерили място дори в меродавен труд като „Енциклопедия Българско възраждане“ (т. I, 2014, с. 382). Оказва се, че, независимо че се е родил в западните български предели, той усвоява от своите родители източнобългарския диалект. Изобщо, след авторката можем да повторим, имайки предвид публикуваното и коментирано в книгата „Сливен и Елена през Възраждането...“, че много от „данните (...), преди изглеждащи несигурни,“ намират своето документално потвърждение благодарение работата на Д. Караджова.

Втора глава е посветена на „двама чорбаджии от Елена“ – Хаджи Йордан Брадата (Стари) и Хаджи Йордан Кисъов (Млади) (с. 87–127). Тук вниманието на краеведите и изследвачите на двамата заслужава уточняването на родословието им, което досега предизвиква объркване и смесване (с. 118–119, с. 125). Мотивацията за включването на информацията за тях обаче произтича от разби-

рането, че те възплъщават онази част от ранновъзрожденското ни общество, към която в най-голяма степен е насочена дейността на манастирските пратеници от типа на йеромонах Йосиф Хилендарски. Обществената, книжовна и политическа активност на двамата еленчани е илюстрация на усложняващата се социална структура на българската общност като резултат от промените, характеризиращи Новото време. Ръкописите, оставени от тримата, са доказателство за връзките между тях, но и за влиянието, което хилендарският таксидиот оказва върху средата, в която пребивава. По думите на Д. Караджова, двамата еленски чорбаджии „репрезентират онези социални групи, към които основно е ориентирано просветителството на атонските таксидиоти“ (с. 90). То довежда и у двамата до потребност от книжовни занимания, в резултат на което около 1811 г. се появява идентифициран от авторката ръкописен сборник на Хаджи Йордан Брадата, включващ и писмовник (с. 89). В продължение на години пък Хаджи Йордан Кисъов вписва в личния си екземпляр на издадена през 1840 г. книга бележки и размисли, оформящи „личен дневник“ и включващи наред с другото и неговото покаяние за предателството на Велчовата завера. „Личните изповеди в бележките на двамата еленски първенци – обобщава Д. Караджова – са дълбоко въздействаща индивидуална памет.“ (с. 90)

Авторката разглежда анализирания текстове не само като документи, фиксиращи – често за пръв път – точните дати на едно или друго събитие. Д. Караджова се спира върху особеностите на стила и върху възможностите в тях да се провидят нови жанрови експерименти. Още в началните страници, посветени на Йосиф Хилендарски и неговото книжовно дело, имайки предвид писмата му до Хилендар, тя отбелязва, че той често разказва „като повествовател – с отделни фигури, случки или запомнящо се събитие. В кореспонденцията му се долавя един (...) различен модел на епистолярност“ (с. 15). Като настоява за това, че и в писмата, и в „Беседа за ползата от четенето“ „често може да се открие неговият личен стил“ с „богатото използване на народни мъдрости и езикови обрати, в които се оглежда живата народна реч“, Д. Караджова обобщава: „Независимо че е продължител на предходната ранновъзрожденска традиция с нейните средновековни мисловни, езикови и стилни

стереотипни модели, със своята кореспонденция и творчество той се явява част от процеса на преодоляване на средновековната традиция на старата жанрова система.“ (с. 15) В поредицата от приписки, оставени от Хаджи Йордан Кисьов пък, авторката вижда не само „ценен исторически летопис“, но и вариант на автобиография (с. 121) и „изповеден дневник“ (с. 123). Като отчитаме ранното време на създаване на привлечените текстове, тези наблюдения дават нова, литературоведска насоченост на изследването и възможност да се види дискурсът, където постепенно се избистрят високите образци на българската литература от времето на Възраждането. Заедно с това навред в книгата проличава желанието на авторката да проникне чрез новооткритите текстове в психическите преживявания на своите герои и така да обогати представата ни за личностите, обитавали това отдавнашно българско време.

Трябва да обърнем внимание и на начина, по който е организиран текстът на Първа глава, където в бележките под линия е изграден паралелен на основния разказ. Значителна част от поясненията коментират или уточняват информация, вече известна на учените, като цитират или перифразират близо 200 изследвания. Бележките са въведени на всяка страница и са отпечатани със сравнително едър шрифт, което представя съществено облекчение при проследяването на двата паралелно вървящи текста.

Втората част на книгата съдържа 25 писма, като най-ранното е от 31 август 1798 г., а последните – от есента на 1809 г. (с. 135 – 167). Писмата са до Хилендарския манастир, а техни адресанти са йеромонах Йосиф Хилендарски, еленските първенци, включително и хаджи Йордан Брадата, и йеромонах Никифор Хилендарски. С изключение на първите две, останалите писма на Йосиф Хилендарски са изпращани от Сливен. Кореспонденцията става достъпна още през 90-те години на XX в. благодарение на сътрудничеството на Д. Караджова с учени от Белград, които ѝ предоставят за работа и публикуване част от микрофилмовия фонд на Хилендарската архивна колекция. За по-пълното представяне на тази колекция е публикуван и списък на 35 „други писма и разписки от Хилендарския архив, свързани с Хилендар, Сливен, Елена, Котел, Жеравна, Карнобат и Плаково“ (с. 168–171). За облекчаване и лесно ориентиране в този

значителен епистоларен масив в края му е изработен азбучен показалец (с. 172–178). На с. 179–198 са разположени разчетените текстове на трите ръкописни творби на Йосиф Хилендарски: анонимният препис на „Беседа за ползата от четенето“ от края на XVIII – началото на XIX в., съхраняван в Руската държавна библиотека в Москва (с. 179–184); „Катехизис“ – автограф, писан в периода 1806–1808 г. и съхраняван в Националната библиотека в София (с. 185–194); „Кратко поучение“ и две молитви от края на XVIII – началото на XIX в., включени в ръкописен конволют от Народния музей в Прага (с. 195–198).

В третия дял, който обхваща почти 300 страници, са представени факсимилета на изброените писма от Хилендарския архив и снимки на целия сборник-конволют от Пражкия музей. В него неизвестен копист е разположил препис на Катехизиса, Краткото поучение и молитвите, идентифицирани от Д. Караджова като създадени от Йосиф Хилендарски. В Трети дял са поместени също факсимилета на целия ръкопис „Беседа за ползата от четенето“ от Московската държавна библиотека и на оригиналния катехизис от 1806–1808 г., изписан – както установява Д. Караджова – с почерка на Йосиф Хилендарски, запазен в ръкописната сбирка на Софийската национална библиотека. Последните коли на книгата са отделени за снимки на фрагменти от ръкописи с приписки и надписи (с. 461–519).

Книгата на Д. Караджова е принос към досегашните изследвания както с анализа, така и с включените в нея документални материали и ръкописи, в голямата си част непознати или несвързвани с йеромонах Йосиф Хилендарски. Откриването и публикуването им дава основания на авторката да обобщи, че, вече представен с три произведения и с немалко писма, Йосиф Хилендарски се откроява на фона на своето време като „таксидиот с високо чувство за отговорност, обаятелен духовен изповедник, почитан и обичан от сливенското и еленското население учител, талантлив книжовник и опитен митрополитски администратор. Богатият му език, лексика и стил (...) превръщат неговото книжовно и документално наследство в ценен извор (...) за изследвания и констатации в най-широк аспект.“ (с. 128)

Проследяването както на досегашните публикации на Д. Караджова, така и споделеното от нея на различни места в текста, показва предаността ѝ към темата, която бележи своето начало още от края на 80-те години на XX в. Книгата е забележителна и по обема, и по формата си, с твърда корица, съчетаваща картината на Цанко Лавренов „Хилендарски манастир“ (притежание на фондация „Цанко Лавренов“) и надпис на Дойно Граматик от 1805 г. върху каменна плоча в църквата „Св. Никола“ в Елена. Корицата е дело на известния художник и оформител на книги Стефан Куртев. Фотографиите на факсимилетата и ръкописите са направени от гл. ас. Димитър Пеев от катедрата по Кирилометодиевистика на СУ. Научен консултант е проф. Надежда Драгова. Трудът и усилията на всички тези съратници на авторката правят от книгата „Сливен и Елена през Възраждането. Принос към изследванията“ неотменима част от познанието ни за ранно възрожденската българска книжнина.

Елена Налбантова